

Mr. Mehmed Bečić

Viši asistent

m.becic@pfsa.unsa.ba

mehmed_becic@hotmail.com

UDK 347.91/.95(497.6)“1878/1918”

Pregledni naučni rad

AUSTROUGARSKA REFORMA PRAVOSUĐA I GRAĐANSKOG POSTUPKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Ovim radom pokušavaju se rasvijetliti najvažnije historijske činjenice vezane za reformu sudstva i procesnog prava u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine. U radu je prvenstveno izložena hronologija ove reforme, pri čemu su uočene njene tri glavne faze: faza provizornog uređenja, faza konačnog ili definitivnog uređenja i faza modernizacije. Navedene razvojne etape očitovale su se i u oblasti građanskog procesnog prava.

U okviru definitivnog uređenja pravosuđa, donošenjem Građanskog parničnog postupka za Bosnu i Hercegovinu 1883. godine, završeno je i zakonsko uređivanje procesnog prava pred redovnim sudovima. Njemu je prethodila upotreba proceduralnih pravila šerijatskih sudova (do 1878. godine), te primjena ugarsko-erdeljskog parničnog postupka (do 1883. godine).

Od novih institucija koje su uvedene u parnični postupak pred redovnim sudovima, posebna je pažnja posvećena “bagatelnom postupku”. U ovim procesima sudio je sudija pojedinac, uz obavezno učešće dva prisjednika iz naroda koji su birani srazmjerno po konfesionalnoj osnovi. Zbog jeftinog i brzog postupka bagatelni sudovi su brzo postali izuzetno prihvaćena institucija u narodu.

Rad je koncipiran kao historijsko-pravna analiza i zasnovan je uglavnom na historijskom metodi, te analizi arhivskih i normativnih izvora.

Ključne riječi: *Građanski parnični postupak za Bosnu i Hercegovinu, recepcija, reforma, Austro-Ugarska, Bosna i Hercegovina, redovni sudovi.*

Uvod

Konačnu organizaciju redovnih sudova u Bosni i Hercegovini dovršila je Austro-Ugarska. Taj posao podrazumijevao je i zakonsko reguliranje procesnog prava. Osmanska vlast nije uspjela da u okviru sudskih reformi (tanzimata) regulira pravila parničnog postupka za redovne sudove do 1878. godine, zbog čega je nova austrougarska vlast morala da traga za adekvatnim rješenjem od samog preuzimanja vlasti u Bosni i Hercegovini.

Ovim radom pokušavaju se rasvijetliti najvažnije historijske činjenice vezane za austrougarsku reformu sudstva i građanskog procesnog prava u Bosni i Hercegovini. Prvi dio rada posvećen je fazama reforme pravosuđa od 1878. do 1918. godine. Drugi dio rada tematizira pitanje primjene ugarskog-erdeljskog parničnog postupka u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na rezultate njegove primjene u praksi redovnih sudova do 1883. godine. U trećem dijelu daje se kraći osvrt na Građanski parnični postupak iz 1883. godine i institut takozvanog "bagatelnog postupka".

Rad je koncipiran kao historijsko-pravna analiza i zasnovan je uglavnom na historijskom metodi. Pored toga, određena pitanja, kao što je istraživanje o uspješnosti u primjeni recipiranog procesnog prava, bit će podvrgnuta kvalitativnom i kvantitativnom ispitivanju. S obzirom na to da su pravno-historijske analize na ovu temu u literaturi potpuno izostale, rad se zasniva gotovo isključivo na normativnoj i arhivskoj građi.

1. Reforma pravosuđa nakon 1878.

U domaćoj nauci dominira shvatanje o kontinuitetu osmanskog prava i sudstva u Bosni i Hercegovini nakon okupacije 1878. godine (Imamović, 2007). Austro-Ugarska se odlučila za preuzimanje osmanskog pravnog i upravnog poretka koji bi se tek postepeno mijenjao. Tako je nakon okupacije načelno zadržana zatečena osmanska administrativno-sudska organizacija i njen pravni poredak (Imamović, 2003, str. 219).

To su zaključili i savremenici austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Prvi autor koji je pisao o ovoj reformi prava u Bosni i Hercegovini bio je Eduard Eichler, savjetnik u Zemaljskoj vladi u Sarajevu, u knjizi *Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina* (Pravosuđe Bosne i Hercegovine) koju je izdala Zemaljska vlada 1889. godine. Eichler je od svog dolaska u Sarajevo, početkom septembra 1878. godine,¹ bio na čelu projekata reforme

¹ *Viesti sarajevske*, Bosansko-hercegovačke novine, br. 4, 12. septembar 1878.

sudstva i zakonodavstva u Bosni i Hercegovini. Spomenuta knjiga stekla je veliku popularnost neposredno nakon objavljivanja,² i bila je distribuirana za službenu upotrebu sudskih i upravnih organa u Bosni i Hercegovini.³ S obzirom na to da je autor “proživio razvitak” pravnih i sudskih ustanova u Bosni i Hercegovini, te “najvećim dijelom učestvovao” u njihovom reformiranju,⁴ ovo djelo se može smatrati primarnim izvorom za proučavanje pravnog razvitka i uređenja pravosuđa Bosne i Hercegovine do 1889. godine. Prema navodima Eichlera (1889), u Bosni i Hercegovini trebalo je očuvati i postojeće zakone i druge norme koje su važile prije okupacije, s izuzetkom svih onih propisa koji su bili u suprotnosti s općim pravnim načelima i interesima Austro-Ugarske (str. 129–130).

Sudstvo koje je Austro-Ugarska zatekla u Bosni i Hercegovini nastalo je u okviru “tanzimata”, odnosno reformi koje su zahvatile sve oblasti osmanskog državnog aparata polovinom XIX stoljeća.⁵ U procesu reforme pravosuđa uspostavljeni su posebni trgovački, redovni (građanski) i šerijatski sudovi, koji su djelovali i u Bosanskom vilajetu do 1878. godine.

Trgovački sudovi (*mehakim-i tidžarije*) bili su nadležni za rješavanje trgovačkih predmeta osmanskih podanika na osnovu trgovačkog prava kodificiranog po uzoru na francuske zakone, dok su redovni sudovi (*mehakim-i nizamije*) imali opću nadležnost u rješavanju građanskih i krivičnih stvari po propisima državnih zakona (Karčić, 2005). Redovni sudovi su u Bosni formirani tokom 1865. i 1866. godine (Aličić, 1983, str. 140). Njihova organizacija i nadležnost bila je definirana Uredbom o organizaciji vilajeta (koja je provedena tokom 1865. i 1866. godine)⁶ i Zakonom od 30. decembra 1871. godine (Eichler, 1889, str. 57).

Redovni sudovi su bili organizirani u tri stepena. Prvostepeni su bili kotarski (*medžlisi deavi*) i okružni sudovi (*medžlisi temjiz*). Drugostepeni sud je bio Zemaljski sud (*divani temjiz*) u Sarajevu, dok je apelacionu vlast u trećem stepenu vršio Vrhovni sud (*Divani ahkami adlije*) u Carigradu (Eichler, 1889, str. 60; Schmid, 1914, str. 118; Sikirić, 1937, str. 8).

² Sarajevski list, br. 13, 31. januar 1890.

³ Arhiv BiH, ZVS – 119, Sudstvo, 106/76, 1890.

⁴ Sarajevski list, br. 13, 31. januara 1890.

⁵ O transformaciji Osmanskog carstva u periodu tanzimata, vidi: Karpat, 1972.

⁶ Uredba je objavljena u *Bosanskom vjestniku* tokom 1866. godine. (*Ustavni zakon vilajeta bosanskog*, Bosanski vjestnik, br. 4 od 28. aprila 1866; br. 5 od 7. maja 1866; br. 6 od 14. maja 1866; br. 7 od 21. maja 1866; br. 8 od 28. maja 1866; br. 9 od 4. juna 1866; br. 10 od 11. juna 1866.)

Obje kategorije, trgovački i redovni sudovi, imali su u svojim redovima i prisjednike iz naroda koji su, pored profesionalnih sudaca – obrazovanih pravnika, učestvovali u donošenju odluka. Prisjednici redovnih sudova imali su obavezno mješoviti sastav u pogledu konfesionalne pripadnosti (jednak broj muslimana i nemuslimana).⁷ Članovi trgovačkih sudova birani su iz reda trgovačkog staleža, bez obzira na vjersku pripadnost (Schmid, 1914, str. 117–118).

Sudovi s kadijama na čelu, koji su ranije imali opću nadležnost, pretvoreni su u posebne šerijatske sudove (*mehakim-i šerijje*) s ograničenim kompetencijama (Karčić, 2005, str. 19–21). Oni su bili raspoređeni na nivou kotara (kaza). Svaki kotar imao je po jednog kadiju, koji je kao inokosni sudija rješavao sporove na osnovu šerijatskog prava. Na presude šerijatskih sudova apelacija nije bila dozvoljena (Sikirić, 1937, str. 7), a u njihovu nadležnost spadali su svi predmeti za koje su, nakon provedenih tanzimatskih reformi, važili propisi šerijatskog prava. Njihove nadležnosti bile su precizirane Uredbom o uređenju šerijatskih sudova od 16. safara 1276. godine.⁸

Austro-Ugarska je zatekla i dva posebna pravno-sudska sistema u Bosni i Hercegovini. To su bili milletski (sudovi koji su rješavali porodične i nasljedne stvari kršćana i jevreja) i konzularni pravno-sudski sistem (Eichler, 1889, str. 47–49), koji se odnosio na jurisdikciju konzulata stranih sila nad njihovim građanima na teritoriji Osmanskog carstva.

Nastavak rada tako organiziranih sudova nakon austrougarske okupacije bio je reguliran naredbama i instrukcijama donesenim krajem 1878.⁹ Ovim normativnim okvirom osmanska organizacija pravosuđa je već u prvoj fazi austrougarske uprave reformirana u određenim bitnim elementima. Među važnijim izmjenama treba navesti uvođenje dvostepenog sudstva, u kojem će Vrhovni sud u Sarajevu predstavljati najvišu sudsku instancu u zemlji (i za šerijatske sudove, kod kojih žalba ranije uopće nije bila dopuštena),¹⁰ ukidanje trgovačkih sudova, ukidanje laičkog elementa (prisjednika) u redovnim sudovima i drugo.¹¹

⁷ “§ 19. Presjednik glavnoga ovoga suda sam je načelnik pravosuđa, a članovi jesu šest građana, troica musulmanske, a troica ne musulmanske vjere.” Ustavni zakon Vilajeta bosanskog, Bosanski vjestnik, br. 4, 28. april 1866, 5.

⁸ *Gesetz über den Wirkungskreis der Scheriatogerichte, vom 16. Sefer 1276 (1860)*, Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, 476. (Ovaj zbornik citira se u daljem tekstu kao “Sammlung II”).

⁹ Vidi: Circularerlass der Landesregierung in Sarajevo vom 30. December 1878, Nr. 436 Just, betreffend die Organisation der Gericht, Sammlung II, 4–5.

¹⁰ Sammlung II, 3.

¹¹ “Bei allen obenerwähnten Gerichtsbehörden wäre die Beiziehung der Laienelemente in der Regel auszuschliessen...” (Sammlung II, 3.).

Na temelju tako izmijenjene osmanske strukture sudstva, austrougarske vlasti su nastavile s reformiranjem i sređivanjem pravosuđa u Bosni i Hercegovini. Na ovom mjestu bit će navedene najvažnije etape u procesu uređivanja pravosuđa tokom četrdesetogodišnje austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini.

1.1. Faza provizornog uređenja

Period od okupacije do sredine 1882. mogao bi se definirati kao privremeno ili “provizorno uređenje” sudstva i uprave u Bosni i Hercegovini (Eichler, 1889, str. 105). Od najvažnijih projekata na prvom mjestu treba spomenuti uspostavu Vrhovnog suda za Bosnu i Hercegovinu u julu 1879. godine,¹² zatim donošenje Krivičnog postupka 31. augusta 1880. godine,¹³ te Napatka (Instrukcije) za sudove 18. marta 1881. godine, kojim su regulirana brojna organizaciona pitanja sudstva.¹⁴ Do 1882. godine ukinuta je konzularna jurisdikcija (Eichler, 1889, str. 169–171; Imamović, 2007, str. 43–44),¹⁵ a doneseni su i drugi normativni akti kojima je Austro-Ugarska nastojala srediti oblast pravosuđa, stvarajući tako osnove za njegovo definitivno uređenje.

Uređenju pravosuđa nešto se ozbiljnije pristupilo od sredine 1881. godine. Iz službenih dopisa Zemaljske vlade saznajemo da su u tu svrhu formirane posebne komisije koje su sastavljale svoje prijedloge neophodnih mjera.¹⁶ Tako se u decembru 1881. godine u Beču sastala komisija članova obje vlade Monarhije i predstavnika odjela za pravosuđe bosanskohercegovačke Zemaljske vlade. Ona je, pod predsjedavanjem za reformu pravosuđa posebno imenovanog činovnika, sačinila svoje prijedloge neophodnih mjera za uređenje pravosuđa i zakonodavstva u Bosni i Hercegovini. Komisija je, između ostalog, dala prijedloge o reformi procesnog prava, zatim o uređenju pitanja nadležnosti sudova, te o organizaciji odvjetnika u Bosni i Hercegovini (Eichler, 1889, str. 203–212). Ovi su projekti realizirani u godinama koje su uslijedile, kada je cjelokupna administracija dobila svoje definitivno uređenje.

¹² Verordnung der Landesregierung in Sarajevo vom 6. Juli 1879, Nr. 11287, Just. 2011, betreffend die Constituirung des Obergerichtes, Sammlung II, 21.; Verordnung der Landesregierung in Sarajevo vom 17. Juli 1879, Nr. 1390 Praes, betreffend die Instruction fuer das Obergericht in Sarajevo, Sammlung II, 22–25.

¹³ Straffprozessordnung, Sammlung II, 191–265.

¹⁴ Okružnica zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 1. maja 1881, broj 1980, kojom se uslied Previšnjeg odobrenja proglašuje sudbeni napatuk za Bosnu i Hercegovinu, Sbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1881, Sarajevo, 1881, 301–341.

¹⁵ Vidi: Consulargerichtsbarkeit, Sammlung II, 62–69.

¹⁶ Arhiv BiH, ZVS-11, zakonodavstvo, 24/19, 1881.

1.2. Faza konačnog uređenja

Period od druge polovine 1882. do 1906. godine mogao bi se definirati kao “period definitivnog uređenja” uprave i sudstva u Bosni i Hercegovini (Eichler, 1889, str. 105). Ova epoha okupacione uprave uveliko je obilježena politikom upravljanja Benjamina Kalaja. On je 4. juna 1882. godine imenovan za zajedničkog ministra finansija, a prethodno je podnio opširan memorandum o upravljanju Bosnom i Hercegovinom, gdje je, između ostalog, naglasio da se bosanskohercegovačkoj upravi mora dati čisto građanski karakter, te da cjelokupna uprava i sudstvo moraju biti jednostavniji i oslobođeni formalnosti koje su stanovništvu nerazumljive (Imamović, 2007, str. 76–77). Vlada je prihvatila Kalajev politički program, pa su već 3. augusta 1882. godine objavljene naredbe kojima je uvedena funkcija civilnog adlatusa i reguliran djelokrug Zemaljske vlade.¹⁷ Time je uprava Bosne i Hercegovine dobila građanski karakter (Kraljačić, 1987, str. 433).

Poslije 1882. godine zabilježen je veliki zamah u zakonodavnoj aktivnosti nove uprave koji je zahvatio i oblast pravosuđa. Među najvažnijim projektima bili su Građanski parnični postupak za Bosnu i Hercegovinu od 14. aprila 1883. godine,¹⁸ zatim Naredba o ustrojstvu i djelokrugu šerijatskih sudova od 29. augusta 1883. godine,¹⁹ te Naredba o privremenom uređenju nasljednog prava i postupanja kod ostavština nemuslimana u Bosni i Hercegovini od 14. aprila 1885. godine.²⁰ Od devedesetih godina XIX stoljeća bilo je primjetno opadanje zakonodavnih aktivnosti austrougarske uprave. Izuzetak je bila oblast krivičnog zakonodavstva. Od 1891. godine uvedena su državna odvjetništva, a donošenjem novog Krivičnog postupka, koji je stupio na snagu 1. januara 1892. godine,²¹ revidiran je ranije doneseni Krivični postupak iz 1880. godine. Istovremeno su stupili na snagu i propisi o biranju i uvođenju

¹⁷ Naredba o vlasti civilnog adlatusa poglavice zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, Sbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1882, Sarajevo, 1882, 313–316.

¹⁸ Građanski parnični postupnik za Bosnu i Hercegovinu, Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1884, Sarajevo, 1884, 259–411.

¹⁹ Naredba o ustrojstvu i djelokrugu šerijatskih sudova (Odobrena previšnjom odlukom od 29. augusta 1883, objavljena zemaljskom vladom za Bosnu i Hercegovinu dana 30. oktobra 1883, pod brojem 7220/III.), Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1883, Sarajevo, 1883, 538–542.

²⁰ Naredba glede privremenog uređenja nasljednog prava i postupanja, koje se upotrebljava pri ostavštinama nemuhamedanaca u Bosni i Hercegovini, Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1885, Sarajevo, 1885, 77–88.

²¹ Strafprozessordnung für Bosnien und die Hercegovina, Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina, Jahrgang 1891, Sarajevo, 1891, 123–227.

predsjednika kod kaznenih sudova, zatim Naputak za sudove u kaznenim stvarima, kao i Naputak o njihovom unutrašnjem uređenju i poslovnom radu, te Naputak za državna odvjetništva (Čaušević, 2005, str. 217).

1.3. Faza reforme i modernizacije

Početak XX stoljeća pristupilo se moderniziranju bosanskohercegovačkog pravosuđa. Ovaj proces započeo je potpunim odvajanjem sudstva od uprave donošenjem Naredbe Zemaljske vlade o ustrojstvu kotarskih sudova u Bosni i Hercegovini 21. februara 1906. godine.²² U ovoj fazi, kako je to primijetio i Eugen Sladović (1916), “temeljna načela moderne pravne države: o odijeljenju sudstva od uprave, o samostalnosti i nezavisnosti sudaca, kao i o slobodnjačkim individualnim javnim pravima” provedena su i u Bosni i Hercegovini (str. 259).

Proglašenjem aneksije 7. oktobra 1908. godine, Bosna i Hercegovina je i formalnopravno postala sastavni dio Austro-Ugarske. Aneksija je pravdana potrebom uvođenja ustava, odnosno “konstitucionalnih ustanova”, za što je bilo neophodno određenje “jasna i nesumnjiva pravnog položaja” Bosne i Hercegovine (Imamović, 2010, str. 25). Najavljene konstitucionalne ustanove uvedene su 17. februara 1910. godine, kada je sankcioniran Zemaljski statut za Bosnu i Hercegovinu, koji je odredio da “sudske i upravne vlasti, koje postoje u zemlji, ostaju u svome dojakošnjem sastavu i snazi” (Bosanski ustav, 1991).

Statut je sadržavao kao “neku vrstu dekoracije”, član 142. austrijskog temeljnog državnog zakona (Staatsgrundgesetz) od 21. decembra 1867, kojim su garantirana određena građanska prava (Imamović, 2010, str. 36). U tom dijelu Statuta bila su sadržana i prava koja su se odnosila na rad pravosuđa. Tako je, naprimjer, u članu 2. garantirano da “su svi zemaljski pripadnici pred zakonom jednaki” (Bosanski ustav, 1991, str. 62). U članu 6. bilo je određeno da se sudski pritvor “može odrediti i na snazi održati samo u slučajima, koje je zakon ustanovio i samo na način, kako to zakon propisuje”, dok se u članu 7. garantira da se “nikom ne smije oduzeti njegov zakoniti sudija”, te da su sudije “u vršenju svog sudskog zvanja samostalni i nezavisni”. Posebno se garantira u članu 10. da će se “među muslimanima primjenjivati šerijatsko pravo na porodične i ženidbene poslove te na našljedstvo u mulku” (Bosanski ustav, 1991, str. 64).

²² Verordnung der Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina vom 21. Februar 1906, Z. 354, betreffend die Organisirung der Bezirksgerichte in Bosnien und der Hercegovina, Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina, Jahrgang 1906, Sarajevo, 1906, 71-72.

Neke od navedenih garancija realizirane su posebnim propisima. Tako je, naprimjer, ukinuta nadležnost vojnih sudova nad civilnim osobama, koja je od početka okupacione uprave bila na snazi. Šef Zemaljske vlade je, u Naredbi od 24. marta 1910. godine, naredio da se u skladu s članom 7. Zemaljskog štatuta izvanredna vojna sudbenost nad civilima u Bosni i Hercegovini ukida u cijelom obimu.²³

Najvažniji propis donesen poslije Štatuta, a koji se odnosio na uređenje pravosuđa, bio je *Zakon od 23. decembra 1913. godine o ustavu za sudove*. Ovim zakonom su bila uređena brojna organizaciona pitanja redovnog sudstva, kao što je pravni status i imenovanje sudija, službeni jezik sudova, sudske ferije i tako dalje.²⁴ Time je bio zaokružen proces modernizacije sudstva u Bosni i Hercegovini.

2. Provizorno uređenje parničnog postupka do 1883. godine

Za vrijeme osmanske uprave građanski postupak pred redovnim sudovima nije bio zakonski reguliran.²⁵ Do izdavanja takvog zakona, redovni sudovi su trebali da se pridržavaju proceduralnog prava koje su primjenjivali novi trgovački sudovi. Međutim, kadije su, kao predsjedavajući novoformiranih redovnih sudova, umjesto da se pridržavaju trgovačke procedure, primjenjivali njima puno bliže proceduralno pravo šerijatskog sudstva (Eichler, 1889).

U tako zatečenom stanju, austrougarska uprava se mogla odlučiti na poštivanje šerijatske procedure ili da u praksu redovnih sudova uvede proceduralno pravo osmanskog trgovačkog zakonodavstva, kako je to još osmanska vlada planirala. Treća mogućnost je bila da se uvede proceduralno pravo koje je bilo na snazi u jednom dijelu Monarhije (Eichler, 1889).

Arhivski izvori potvrđuju da je nova uprava ulagala značajne napore u rješavanju ovog pitanja. Tako se, naprimjer, jedan izvještaj Zajedničkog ministarstva od 8. septembra 1880. godine protivi primjeni proceduralnih

²³ Verordnung des Chefs der Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina vom 24. März 1910, Z. 56.047/III, betreffend die Aufhebung der außerordentlichen Militärgerichtsbarkeit über Zivilpersonen in Bosnien und Hercegovina, Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina, Jahrgang 1910, Sarajevo, 1910, 98–99.

²⁴ *Gesetz vom 23. Dezember 1913. über die Gerichtsverfassung*, Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina, Jahrgang 1913, Sarajevo, 1913, 447–455.

²⁵ Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906, C. i Kr. Zajedničko ministarstvo financija, Zagreb, 1906, 42.

propisa osmanskog trgovačkog zakona od 9. ševala 1276. (8. april 1860.), koji je “dijelom neprimjenjiv, a dijelom ne sadrži direktive za sudije”. Dalje se navodi da bi najjednostavnije bilo za Bosnu i Hercegovinu recipirati i “adaptirati” procesno pravo koje je u to vrijeme bilo na snazi u Ugarskoj ili Austriji.²⁶

Kao provizorno rješenje, u prvim godinama poslije okupacije, nova uprava se odlučila uvesti građanski postupak koji je bio na snazi u Ugarskoj. To je bio tzv. “ugarsko-erdeljski građanski parnični postupnik”,²⁷ koji se u to vrijeme primjenjivao i u Hrvatskoj.²⁸ Očekivalo se da je ovaj postupak primjenjiv i u Bosni i Hercegovini. Tim prije što je velikom dijelu novih sudija bio poznat.²⁹

Međutim, primjena ovog zakona u praksi pokazala je velike nedostatke. Procesi su bili spori, dugotrajni i nesrazmjerno skupi, a često nisu rezultirali pravednim rješenjem za stranke. O tome svjedoči i praksa Vrhovnog suda 1880. i 1881. godine, kada je gotovo polovina odluka na koje je uložena žalba ukinuta i ponovo vraćena na prvostepeno odlučivanje (Eichler, 1889, str. 193).

Stanovništvo je izražavalo nezadovoljstvo u odnosu na nove procedure pred sudovima.³⁰ U bilješkama jednog britanskog diplomate, koji je početkom osamdesetih godina XIX stoljeća putovao kroz Bosnu, navodi se da je narod na raniji osmanski postupak gledao “gotovo sa žaljenjem”, jer je “kadija presuđivao brzo”, dok “austrijski sudovi traže brojne pismene podneske”, zbog čega je “zakašnjelost zakona” postala “prokletstvo ove zemlje” (Minchin, 1886, str. 33).

Takvom stanju u pravosuđu doprinijela je i nereguliranost oblasti odvetništva. Nakon okupacije veći broj lica iz Monarhije bavio se zastupanjem stranaka kao profitabilnim zanatstvom, pri čemu nisu pokazali dovoljno znanja i sposobnosti za obavljanje odvetničkih zadataka (Eichler, 1889, str. 194). U gorespomenutim bilješkama, navodi se da bi “takva lica bilo pogrešno nazivati odvetnicima, jer su do tog poziva došli nakon što nisu uspjeli u drugim časnim zvanjima”, te da je “u to vrijeme u Sarajevu radio odvetnik koji je ranije bio glumac” (Minchin, 1886, str. 33–34).

²⁶ Arhiv BiH, ZVS1-5, opšti spisi, I/108, 1880.

²⁷ Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906, 42.

²⁸ Vidi: Die provisorische Zivilprozeßordnung für Siebenbürgen (Ungarn, Kroatien, Slavonien, die serbische Woiwodschafft und das Temeser Banat), erläutert und mit den dazu gehörigen besonderen Verordnungen und mit Formularien versehen von Alois Sentz, Hermannstadt, 1852.

²⁹ Izvještaj o upravi BiH 1906, 42.

³⁰ Izvještaj o upravi BiH 1906, 42.

Iz svega navedenog može se zaključiti da su nedostaci provizornog uređenja sudstva prvih godina nakon okupacije bili najviše izraženi u građanskim procesima pred redovnim sudovima. Austrougarski zvaničnici su uvidjeli nedostatke primjene ugarskog procesnog prava, te su ubrzo pristupili rješavanju ovog problema recepcijom austrijskog procesnog prava.

3. Novi građanski parnični postupak za Bosnu i Hercegovinu

S obzirom na to da se provizorni ugarski građanski postupak u praksi nije dokazao, austrougarske vlasti su pristupile temeljitom i ozbiljnijem uređenju građanskog procesnog prava. Taj projekat rezultirao je donošenjem Građanskog parničnog postupka za Bosnu i Hercegovinu 14. aprila 1883. godine,³¹ koji je 1. septembra iste godine stupio na snagu.³² Ovaj zakon se uveliko razlikovao od svog prethodnika, a rađen je na osnovu austrijskog Nacrta građanskog postupka iz 1881. godine, prilagođenog za primjenu u Bosni i Hercegovini (Schmid, 1914, str. 128).

Građanskim postupkom je nadležnost “duhovnih sudbenih oblasti” nemuslimana ograničena isključivo na bračne predmete neimovinskog karaktera, što je načelno važno i za šerijatske sudove za koje je ovaj zakon najavio preciznije uređenje posebnim propisom.³³ Za građanske parnice je ozakonjena i precizirana dvostепенost. Prvostепенi sudovi bili su kotarski uredi kao bagatelni sudovi, kotarski uredi kao sudovi i okružni sudovi, dok su drugostепенu sudsku vlast vršili okružni sudovi i Vrhovni sud u Sarajevu.³⁴

Kotarski uredi kao sudovi bili su nadležni za sve građanske imovinske parnice u kojima imovinska vrijednost parničnog predmeta nije prelazila iznos od tri stotine forinti, zatim u svim sporovima ometanja posjeda, te u sporovima koji su za predmet imali otkaz najamnog ugovora zbog isteka ugovora.³⁵ Drugostепенi sud za odluke kotarskih sudova u građanskim predmetima bili su okružni sudovi, koji su donosili konačnu odluku. Okružni sudovi bili su u prvom stepenu nadležni za rješavanje svih predmeta koji nisu spadali u nadležnost kotarskih sudova,³⁶ dok je apelaciju vršio Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu.

³¹ Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1884, Sarajevo, 1884, 259-411.

³² Civil- Process-Ordnung für Bosnien und die Hercegovina, Wien, 1883, 3. (Artikel I.).

³³ Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1884, Sarajevo, 1884, 259.

³⁴ Bosnischer Bote pro 1901, V. Jahrgang, Sarajevo, 1901, 41.

³⁵ Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1884, Sarajevo, 1884, 262.

³⁶ Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1884, Sarajevo, 1884, 262.

Novim građanskim postupkom uvedeni su brojni instituti kojima je trebala biti osigurana efikasnost suđenja, kao što su podnošenje tužbe pismeno ili usmeno na zapisnik kod suda,³⁷ usmenost i javnost postupka, institucija bagatelnih sudova koji su rješavali sporove manje vrijednosti i tako dalje (Eichler, 1889, str. 225–231; Schmid, 1914, str. 173–176).³⁸ Pored posebnog bagatelnog postupka, bili su predviđeni i posebni postupci za sporove zbog ometanja posjeda, sporove iz najamnih ugovora, sporove o izdavanju platnih naloga, te poseban arbitražni postupak (“obranički sud”). Također je reguliran i izvršni postupak. Izvršenje se vršilo na temelju izvršnog naslova (pravosnažnih presuda, sudskih nagodbi itd.), a ozakonjen je bio i dužnički (lični) zatvor, kao instituti izvršnog postupka.³⁹

Novi Parnični postupak doprinio je kvalitetnijem i ažurnijem radu pravosuđa u građanskim predmetima. O tome svjedoči i činjenica da su žalbe zbog odgode ili poskupljenja sudskih procesa postale rijetkost nakon stupanja na snagu ovog zakona (Eichler, 1889, str. 237). Također, u jednom pismu iz novembra 1886. godine stoji da su “sudski postupci mnogo brži nego što su bili ranije”, te da je “broj odvjetnika ograničen”. U pismu se posebno hvali institucija bagatelnih sudova, koji su imali jurisdikciju za sve predmete do 50 forinti. Također se navodi da je kvalitet austrijskih činovnika mnogo viši nego ranije, da su iz činovništva “crne ovce postepeno odstranjivane”, te da su nekadašnje “provizorne” službe pretvorene u stalne i tako dalje (Michin, 1886, str. 389–390). O uspješnosti novog Građanskog parničnog postupka govori i činjenica da je on ostao, s određenim izmjenama, na snazi i poslije 1918. godine.⁴⁰

Zajedno s Građanskim postupkom donesen je 14. aprila 1883. godine i Odvjetnički red za Bosnu i Hercegovinu, čime je konačno i oblast zastupanja stranaka dobila svoju regulaciju.⁴¹ Odvjetničkim redom usvojen je princip imenovanja odvjetnika, a njihov broj je ograničen. Imenovanje je vršilo Zajedničko ministarstvo finansija, nakon saslušanja Vrhovnog suda

³⁷ Tužba je morala sadržavati tačnu naznaku suda kojem se podnosi, podatke o tužiocu i tuženom, tužbeni zahtjev, vrijednost parničnog predmeta, navode o činjeničnom stanju na kome se zasniva tužbeni zahtjev, dokazna sredstva, zahtjev za pozivanje tuženog na usmenu raspravu itd. (Bosnischer Bote pro 1901, 41).

³⁸ Također vidi: Bosnischer Bote pro 1901, 41.

³⁹ Izvještaj o upravi BiH 1906, 44.

⁴⁰ Vidi: Građanski parnični postupnik za Bosnu i Hercegovinu: s novelom gr. p. p. i drugim naredbama i upustvima za sudove, uredio: Franjo pl. Kruszelnicki, Sarajevo, 1918.

⁴¹ Odvjetnički red za Bosnu i Hercegovinu, Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1883, Sarajevo, 1883, 143–158.

i Zemaljske vlade.⁴² Prvobitno je bilo predviđeno da će u Sarajevu biti imenovana četiri, a u svakom drugom okružnom mjestu po dva odvjetnika (Eichler, 1889, str. 241). Kasnije je ovaj broj u pojedinim okružnim mjestima izmijenjen, tako da je 1901. godine u Sarajevu sjedište imalo ukupno pet, u Mostaru, Travniku, Banjoj Luci, Tuzli i Bihaću dva, dok su u Brčkom i Bijeljini sjedište imali po jedan odvjetnik.⁴³

U okviru modernizacije bosanskohercegovačkog sudstva, modernizirano je i građansko procesno pravo. Posebnim zakonom, koji je odobren 10. januara 1908. godine,⁴⁴ ukinuti su instituti ličnog zatvora kao osigurnog sredstva vjerovnika i dužničkog zatvora u izvršnom postupku.⁴⁵ Pored toga, pristupilo se moderniziranju i organizacije odvjetništva, pa je 2. januara 1909. godine odobren i Novi odvjetnički red.⁴⁶ Ovim propisom je udovoljeno zahtjevima bosanskohercegovačkih odvjetnika. Njime je zadržan sistem imenovanja, ali su odvjetnici sada, kao i u ostatku Monarhije, bili organizirani u okviru odvjetničke komore, koja je vršila i disciplinarni nadzor. Također su pooštreni uvjeti za imenovanje, pa se umjesto trogodišnje tražila petogodišnja praksa i titula doktora prava itd. (Schmid, 1914, str. 172–173).

3.1. Institut bagatelnog postupka

Od novih institucija koje su u uvedene u parnični postupak pred redovnim sudovima, posebnu pažnju zavrjeđuje institut tzv. bagatelnog postupka. Naime, u parnicama manje vrijednosti, kada tužbeni zahtjev nije prelazio iznos od pedeset forinti, sudili su kotarski uredi kao bagatelni (malični) sudovi.⁴⁷ U takvim procesima presuđivao je sudija pojedinac, uz obavezno učešće dva prisjednika iz naroda koja su u svakom kotaru birana srazmjerno po konfesionalnoj osnovi (Sladović, 1916, str. 265).⁴⁸ Za bagatelne postupke

⁴² Odvjetnički red za Bosnu i Hercegovinu, Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1883, Sarajevo, 1883, 143.

⁴³ *Bosnischer Bote* pro 1901, 41.

⁴⁴ Gesetz, betreffend die Aufhebung der exekutiven Schuldhaft und des Personalarrestes als Sicherungsmittel, Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina, Jahrgang 1908, Sarajevo, 1909, 35.

⁴⁵ Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1907, C. i Kr. Zajedničko ministarstvo financija, Zagreb, 1908, 8; Građanski parnični postupnik za Bosnu i Hercegovinu, uredio: Franjo pl. Kruszelnicki, 202.

⁴⁶ Advokatenordnung für Bosnien und die Hercegovina, Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina, Jahrgang 1909, Sarajevo, 1909, 7–28.

⁴⁷ Građanski parnični postupnik za Bosnu i Hercegovinu, Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1884, Sarajevo, 1884, 261.

⁴⁸ Vidi: Naredba zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 4. maja 1883, broj 3018/III,

su kod kotarskih sudova bili određeni i objavljeni posebni službeni dani u sedmici kada su tužitelji mogli da prijave svoj tužbeni zahtjev, a na osnovu kog je onda tuženi bio pozvan.⁴⁹

Bagatelni postupak postao je u narodu izuzetno prihvaćena institucija. Posebno je hvaljeno brzo i kratko provođenje parnica, oslobađanje od plaćanja bilo kakvih sudskih taksi za parnice čija vrijednost ne prelazi iznos od 10 forinti, zabrana učešća odvjetnika u postupku itd.⁵⁰ O popularnosti ovih sudova govori i jedno pismo iz 1886. godine u kom se navodi da su bagatelni sudovi “posebno dobre institucije” u kojima “predsjedava austrijski sudija sa nekoliko domaćih prisjednika. Advokati u sudnici nisu dozvoljeni, pristojbe su sitne, a cilj suda je postizanje prijateljske nagodbe među strankama” (Minchin, 1886, str. 389–390).

Zbog olakšanog i jeftinog provođenja bagatelnog postupka, broj bagatelnih sporova dostigao je nesrazmjerne cifre. U toku 1884. godine broj bagatelnih postupaka iznosio je 112.378, a 1888. godine ukupno 176.385 (Eichler, 1889, str. 237). Trend rasta bagatelnih postupaka je nastavljen, pa je u godini 1893. održano ukupno 157.571, a 1903. preko 210 hiljada bagatelnih procesa. Najveći broj završio je “osudom nakon ogluhe” ili priznanjem zahtjeva, dok je manji broj procesa završen nagodbom stranaka, a samo je mali broj bagatelnih postupaka zaključen presudom nakon kontradiktornog postupka.⁵¹

Veliki broj bagatelnih sporova bio je dijelom uzrokovan i zloupotrebom ovog instituta. S obzirom na to da je postupak bio oslobođen pristojbi, trgovci su dostavu tužbi koristili kao način poslovne komunikacije sa strankama, dok su druga lica procese i pozive na sud koristila kao sredstvo šikaniranja druge strane itd. Da bi se ovim pojavama stalo u kraj, uvedena je 22. februara 1906. godine jednokratna pristojba za cijeli bagatelni postupak (Schmid, 1914, str. 175).

kojom se obznanjuje propis glede izbora i pozivanja prisjednika kod bagatelnih sudova u Bosni i Hercegovini, Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1883, Sarajevo, 1883, 158–162.

⁴⁹ Vidi: *Bagatelni postupak*, Bošnjak, Kalendar za prestupnu godinu 1884, Druga godina, 61–63; Eugen Sladović, *Upravna nauka i upravno pravo Bosne i Hercegovine*, 265.

⁵⁰ *Bagatelni postupak*, Bošnjak, Kalendar za prestupnu godinu 1884, 61–63.

⁵¹ Izvještaj o upravi BiH 1906, 467.

Zaključak

U radu je izložena hronologija austrougarske reforme pravosuđa u Bosni i Hercegovini. Konstatirane su tri glavne faze ovih reformi. Period od okupacije do sredine 1882. označen je kao privremeno ili “provizorno uređenje” sudstva i uprave. Druga faza (od polovine 1882. do 1906. godine) označena je kao “period definitivnog uređenja”, dok prva i druga decenija XX stoljeća predstavljaju period modernizacije bosanskohercegovačkog pravosuđa. Navedene razvojne etape očitovale su se i u oblasti građanskog procesnog prava.

Zakonsko uređenje procesnog prava pred redovnim sudovima u Bosni i Hercegovini završeno je donošenjem *Građanskog parničnog postupnika za Bosnu i Hercegovinu* 1883. godine. Njemu je prethodila *de facto* primjena proceduralnih pravila šerijatskih sudova (do 1878. godine), te primjena ugarsko-erdeljskog parničnog postupka (do 1883. godine). U tom smislu može se zaključiti da Parnični postupak iz 1883. predstavlja prvu kodifikaciju procesnih pravila za civilne predmete u okviru redovnih sudova u Bosni i Hercegovini.

Primjena ugarsko-erdeljskog parničnog postupka predstavljala je primjer *ad hoc* i provizornog uređenja sudstva u Bosni i Hercegovini nakon 1878. godine. Primjena ovog zakona u praksi pokazala je velike nedostatke. Procesi su bili spori, dugotrajni i nesrazmjerno skupi, a često nisu rezultirali pravednim rješenjem za stranke. O tome svjedoče podaci iz sudske prakse iz 1880. i 1881. godine, kao i drugi izvori koji su u radu analizirani.

U okviru definitivnog uređenja pravosuđa u Bosni i Hercegovini donesen je 1883. godine *Građanski parnični postupnik za Bosnu i Hercegovinu*. Ovaj zakon se uveliko razlikovao od svog prethodnika, a rađen je na osnovu austrijskog Nacrta građanskog postupka iz 1881. godine, prilagođenog za primjenu u Bosni i Hercegovini. Novi parnični postupak doprinio je kvalitetnijem i ažurnijem radu pravosuđa u građanskim predmetima. O tome svjedoči i činjenica da su žalbe zbog odgode ili poskupljenja sudskih procesa postale rijetkost nakon stupanja na snagu ovog zakona.

Od novih institucija koje su uvedene u parnični postupak pred redovnim sudovima, posebnu pažnju zavrjeđuje institut tzv. bagatelnog postupka. U takvim procesima presuđivao je sudija pojedinac, uz obavezno učešće dva prisjednika iz naroda koja su u svakom kotaru birana srazmjerno po konfesionalnoj osnovi. Zbog jeftinog i brzog postupka bagatelni sudovi su brzo postali izuzetno prihvaćena institucija u narodu.

Bibliografija

Neobjavljena građa

1. Arhiv Bosne i Hercegovine, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo.

Knjige i članci

2. Aličić, A. (1983). *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*. Sarajevo: Orijentalni institut.
3. Čaušević, Dž. (2005). *Pravno politički razvitak Bosne i Hercegovine: dokumenti sa komentarima*. Sarajevo: Magistrat.
4. Eichler, E. (1889). *Das Justizwesen Bosniens und der Herzegovina*. Wien: Landesregierung für Bosnien und die Herzegovina.
5. Imamović, M. (2007). *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak BiH od 1878. do 1914*. Sarajevo: Magistrat; Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
6. Imamović, M. (2003). *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Magistrat.
7. Imamović, M. (2010). *Zemaljski statut u ustavnoj historiji Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: [M. Imamović].
8. Karčić, F. (2005). *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918–1941*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka u Sarajevu; El-Kalem.
9. Karpat, K. (1972). The Transformation of the Ottoman state 1789-1908, *International Journal of Middle East Studies*, 3, 243–281.
10. Kraljačić, T. (1987). *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*. Sarajevo: Veselin Masleša.
11. Michin, J. G. C. (1886). *The Growth of Freedom in the Balkan Peninsula: Notes of a Traveller in Montenegro, Bosnia, Servia, Bulgaria, and Greece*, London: John Murray.
12. Schmid, F. (1914). *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns*. Leipzig: Verlag von Veit & Comp.
13. Sikirić, Š. (1937). *Naši šerijatski sudovi, Spomenica Šerijatske sudačke škole u Sarajevu*, Sarajevo: Islamska dionička štamparija.
14. Sladović, E. (1916). *Upravna nauka i upravno pravo Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu.

Zakoni i drugi normativni akti

1. Sammlung der für Bosnien und die Herzegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, II Band, Justizverwaltung (1881), *Verordnung der Landesregierung in Sarajevo vom 6. Juli 1879, Nr. 11287, Just. 2011, betreffend die Constituirung des Obergerichtes*, Wien, 1881, 21.
2. Sammlung der für Bosnien und die Herzegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, II Band, Justizverwaltung (1881), *Verordnung der*

- Landesregierung in Sarajevo vom 17. Juli 1879, Nr. 1390 Praes., betreffend die Instruction fuer das Obergericht in Sarajevo, Wien, 1881, 22–25.*
3. Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, II Band, Justizverwaltung (1881), *Circularerlass der Landesregierung in Sarajevo vom 30. December 1878, Nr. 436 Just., betreffend die Organisation der Gerichte, Wien, 1881, 4–5.*
 4. Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, II Band, Justizverwaltung (1881), *Gesetz über den Wirkungskreis der Scheriatogerichte, vom 16. Sefer 1276 (1860), Wien, 1881, 476–481.*
 5. Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, II Band, Justizverwaltung (1881), *Straffprozessordnung, Wien, 1881, 191–265.*
 6. Sbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu (1881), *Okružnica zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 1. maja 1881., broj 1980, kojom se uslied Previšnjeg odobrenja proglašuje sudbeni napatuk za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 1881, 301–341.*
 7. Sbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu (1882), *Naredba o vlasti civilnog adlatusa poglavice zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 1882, 313–316.*
 8. Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu (1883), *Naredba zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 4. maja 1883, broj 3018/III, kojom se obznanjuje propis glede izbora i pozivanja prisjednika kod bagatelnih sudova u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1883, 158–162.*
 9. Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu (1883), *Naredba o ustrojstvu i djelokrugu šerijatskih sudova (Odobrena previšnjom odlukom od 29. augusta 1883., objavljena zemaljskom vladom za Bosnu i Hercegovinu dana 30. oktobra 1883., pod brojem 7220/III.), Sarajevo, 1883, 538–542.*
 10. Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu (1883), *Odujetnički red za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 1883, 143–158.*
 11. Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu (1884), *Gragjanski parnični postupnik za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 1884, 259–411.*
 12. Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu (1885), *Naredba glede privremenog uregjenja našljednog prava i postupanja, koje se upotrebljava pri ostavštinama nemuhamedanaca u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1885, 77–88.*
 13. Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina (1891), *Strafprozessordnung für Bosnien und die Hercegovina, Sarajevo, 1891, 123–227.*
 14. Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina (1906), *Verordnung der Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina vom 21. Februar 1906, Z. 354, betreffend die Organisierung der Bezirksgerichte in Bosnien und der Hercegovina, Sarajevo, 1906, 71–72.*

15. Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina (1908), *Gesetz, betreffend die Aufhebung der exekutiven Schuldhaft und des Personalarrestes als Sicherungsmittel*, Sarajevo, 1909, 35.
16. Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina (1909), *Advokatenordnung für Bosnien und die Hercegovina*, Sarajevo, 1909, 7–28.
17. Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina (1910), *Verordnung des Chefs der Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina vom 24. März 1910, Z. 56.047/III., betreffend die Aufhebung der außerordentlichen Militärgerichtsbarkeit über Zivilpersonen in Bosnien und Hercegovina*, Sarajevo, 1910, 98–99.
18. Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina (1913), *Gesetz vom 23. Dezember 1913. über die Gerichtsverfassung*, Sarajevo, 1913, 447–455.

Novine i periodična štampa

1. Bosansko-hercegovačke novine
2. Bosanski glasnik / Bosnischer Bote
3. Bosanski vjestnik
4. Bošnjak, kalendar
5. Sarajevski list

Posebne publikacije

1. Bosanski ustav, fototip izdanja iz 1910. godine, Priedio i uvodnu riječ napisao dr. Uzeir Bavčić, Autor uvodne studije prof. dr. Mustafa Imamović. Sarajevo: Muslimanski glas, 1991.
2. Civil- Process-Ordnung für Bosnien und die Hercegovina, Wien, 1883.
3. Die provisorische Zivilprozeßordnung für Siebenbürgen (Ungarn, Kroatien, Slavonien, die serbische Woiwodschaft und das Temeser Banat), erläutert und mit den dazu gehörigen besonderen Verordnungen und mit Formularen versehen von Alois Sentz, Hermannstadt, 1852.
4. Građanski parnični postupnik za Bosnu i Hercegovinu: s novelom gr. p. p. i drugim naredbama i upustvima za sudove. Uredio: Franjo pl. Kruszelnicki, Sarajevo, 1918.
5. Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine, C. i Kr. Zajedničko ministarstvo financija, Zagreb.

Mehmed Bečić, MA

Senior Assistant

AUSTRO-HUNGARIAN REFORM OF JUDICIARY AND CIVIL PROCEEDINGS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

This paper tries to shed some light on the most important historical facts related to the reform of judiciary and procedure law in Bosnia and Herzegovina from 1878 to 1918. The paper primarily presents the chronology of this reform, whereby its three main stages were identified: the stage of provisional arrangement, stage of final or definitive arrangement and stage of modernisation. The said development stages are also present in the field of civil procedure law.

Within the definitive arrangement of judiciary by passing the Code of Civil Procedure of Bosnia and Herzegovina of 1883, the legislative arrangement of the procedure law before regular courts was also finalised. It was preceded by the use of procedural rules of Sharia courts (until 1878), as well as the application of the Hungarian-Erdely litigation procedure (until 1883).

Out of new institutions which were introduced into the litigation procedure before regular courts, special attention was paid to the “small plea procedure”. These processes were decided by a single judge, with mandatory participation of two presidents from the peoples that were selected in line with their confessional basis. Due to cheap and fast procedure, small plea courts quickly became an institution that was accepted extremely well by the people.

The paper is conceived as a historical and legal analysis and is mostly based on the historical method, as well as the analysis of archives and normative sources.

Keywords: *civil procedure litigation for Bosnia and Herzegovina, reception, reform, Austria-Hungary, Bosnia and Herzegovina, regular courts.*